

2. Виговська О.І. Творча педагогічна діяльність в цілісному навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О.І. Виговська. – К., 1995. – 25 с.
3. Дистервег Ф.А. Избранные педагогические сочинения / Ф.А. Дистервег. – М. : Учпедгиз, 1956. – 374 с.
4. Євдокимов В. Технологія організації самостійної роботи студентів в умовах особистісно орієнтованої освіти / В. Євдокимов, В. Луценко // Педагогіка і психологія. – Вип. 28.
5. Некоторые тенденции самодеятельной активности учащейся молодежи : тезисы докладов и сообщений к респ. науч.-метод. конф., (21–22 ноября 1989 г.) / [редкол.: А.М. Меренков и др.]. – Свердловск : НРУ, 1989. – 75 с.
6. Нетрадиционные формы и методы обучения и контроля качества знаний : межвузовский сборник научных трудов / под ред. Н.П. Макаркина. – Саранск : Изд. Мордовского ун-та, 1994. – 218 с.
7. Петров А.В. Самостоятельная познавательная деятельность в системе развивающего обучения / А.В. Петров, О.В. Петрова, Л.В. Цулая // Наука, культура, образование. – 2001. – № 8/9. – С. 150–154.

ПЕРЕТЯГА Л.Є.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Поширення процесів глобалізації та збільшення останнім часом кількості конфліктів на міжетнічному ґрунті сприяли виокремленню нового напрямку – полікультурної освіти, яка в деяких країнах є невід’ємним складником державної політики. Актуальність такої освіти для багатьох країн світу зумовило введення в науковий обіг термінів “полікультурна освіта”, “мультикультурна освіта”, “багатокультурна освіта”, які, хоча й мають різне походження – грецьке, латинське, російське, відповідно, з лінгвістичної точки зору позначають одне й те саме поняття [2]. Результатом такої освіти є *полікультурна компетентність* особистості, що ґрунтується на теоретичних знаннях та об’єктивних уявленнях про етнокультурне різноманіття світу, що реалізується через уміння, навички й моделі поведінки, які забезпечують взаємодію з представниками різних народів і культур на основі позитивного (толерантного) ставлення до них, а також у процесі набуття досвіду міжкультурної взаємодії, що, у свою чергу, сприяє ефективній міжетнічній взаємодії в сучасному полікультурному середовищі. Володіння особистістю полікультурною компетентністю дає змогу жити та продуктивно співпрацювати з представниками різних народів і культур як у межах самої поліетнічної держави, так і в сучасному багатокультурному світі взагалі.

Враховуючи, що ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він відбувається, виникає необхідність з’ясування, за яких саме умов досягається успішність формування такого складного інтегрованого особистого утворення, як полікультурна компетентність.

Мета статті – теоретично обґрунтувати дидактичні умови, які сприяють ефективному формуванню полікультурної компетентності учнів початкової школи.

Розглянемо, передусім, що саме розуміють учені під поняттями “умова” та “дидактична умова”. Звернемось до словників, які визначають або розкривають *умову* як:

– “вимогу, що висувається однією із сторін; як усний або письмовий договір про що-небудь; як правила, встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається що-небудь” [3, с. 776];

– “обстановку, у якій здійснюється що-небудь, обставину, при яких відбувається що-небудь; обов’язкові обставини, передумови, що визначають, зумовлюють існування чого-небудь” [1, с. 870–871];

– “необхідну обставину, яка робить можливим здійснення, створення утворення чого-небудь або сприяє чомусь” [7, т. 10, с. 442];

В енциклопедичному словнику поняття “умова” розглядається як “сукупність чинників, що впливають на кого-небудь, що-небудь, що створюють середовище, в якому відбувається щось. Умова характеризує постійні чинники суспільного, побутового та іншого оточення” [8, с. 625].

У філософській енциклопедії *умова* розглядається як “сукупність об’єктів (речей, процесів, відносин тощо), необхідних для виникнення чи існування зміни даного об’єкта (що зумовлюється)” [10, с. 286].

У філософському словнику *умова* трактується як те, від чого залежить щось інше (зумовлене), що уможливорює наявність речі, стану, процесу, на відміну від причини, що з необхідністю, неминучістю породжує що-небудь (дія, результат дії), і від підстави, що є логічною умовою наслідку [9]. Отже, з філософської точки зору, умова – це фактори, завдяки яким річ або процес виникає й існує.

У психології *умову* розуміють як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на розвиток конкретного психічного явища. При розкритті причинно-наслідкового зв’язку того чи іншого явища необхідно розглядати його в різноманітних зв’язках і відношеннях, тобто в загальному зв’язку. Якщо одне явище викликає інше, то воно є причиною; якщо явище взаємодіє з іншим явищем у процесі розвитку цілого, до якого воно належить, то воно є фактором; якщо явище зумовлює існування іншого явища, то воно є умовою [6].

У словнику з освіти та педагогіки поняття “умова” розглядається як “сукупність змінних природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на фізичний, психологічний, моральний розвиток людини, її поведінку, виховання, навчання, формування особистості” [4, с. 36].

Значення терміна “дидактичні умови” походить з філософського розуміння умов як відношення предмета до навколишніх явищ, без яких неможливе його існування. Стосовно процесу навчання дидактичні умови можна розглядати як необхідні обставини, що зумовлюють його і дають йому розвиток. Ми згодні з визначенням, яке запропонував В. Андреев, що дидактична умова – це обставина процесу навчання, яка є результатом ці-

леспрямованого вибору, конструювання та застосування елементів змісту, методів, прийомів, а також організаційних форм навчання для дослідження певних дидактичних цілей. Виходячи із цього, під *дидактичними умовами*, які визначають успішність формування полікультурної компетентності молодших школярів, ми розуміємо обставини процесу навчання, що є результатом цілеспрямованого вибору, конструювання та застосування елементів змісту, методів навчання, завдяки яким процес формування полікультурної компетентності може бути успішним.

Ми зробили припущення, що процес формування полікультурної компетентності молодших школярів може бути успішним за таких дидактичних умов:

- забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів;
- забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності в процесі формування полікультурної компетентності.

Перша виокремлена дидактична умова має реалізовуватись під час навчальної діяльності, вона передбачає забезпечення зв'язку полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів. Введення полікультурної інформації до змісту освіти може бути досягнуто через навчальні предмети, інтегровані курси, факультативи, спеціальні модулі, теми занять, спеціальні прийоми, методи й методологічні підходи, що посилюють полікультурну специфіку. Але аналіз як базового навчального плану загальноосвітнього навчального закладу I ступеня, так і розроблених на його основі типових навчальних, робочих планів дав змогу стверджувати, що на сьогодні серед переліку предметів інваріативної та варіативної складових не має жодного предмета, який би передбачав цілеспрямоване формування полікультурної компетентності молодших школярів.

Введення нових предметів етнокультурного напрямку через додаткові уроки, факультативи значно збільшують навантаження на учнів. А враховуючи те, що процес формування полікультурної компетентності є тривалим у часі, ми вважаємо, що полікультурну інформацію необхідно інтегрувати в усі навчальні предмети впродовж усього періоду навчання. Оскільки жодна окремо взята дисципліна не може розкрити все етнічне різноманіття, найбільш доречним, на наш погляд, є введення полікультурної інформації інтегративним шляхом у всі існуючі предмети, що дає змогу охопити велику кількість учнів, уникнути їхнього перенавантаження та зайвих економічних витрат. Але це потребує, передусім, ґрунтовного вивчення потенціалу всіх існуючих предметів, оскільки всі вони без винятку мають потенціал, але він різний для інтегрування матеріалу полікультурної спрямованості.

Важливою складовою навчально-виховного процесу є позанавчальна діяльність, тому реалізація другої дидактичної умови передбачає *забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності у процесі формування полікультурної компетентності*, що відбувається в ході *позаурочних* (предметні гуртки, секції, виставки творчих робіт тощо), *позаклас-*

них (збори, класні години, вечори відпочинку, свята, виставки, екскурсії, походи, музейна діяльність тощо) та *позашкільних* (конкурси, тематичні екскурсії, фестивалі дружби тощо) заходів.

Організація позанавчальних заходів полікультурної спрямованості повинна будуватись за принципами послідовності й наступності логічно взаємопов'язаних групових та масових позаурочних заходів, які розкривають певну тему, проблему або напрям, зокрема, є спрямованими на формування полікультурної компетентності молодших школярів. Якщо в навчальній діяльності процес формування полікультурної компетентності за своєю сутністю є індивідуальним, то в позанавчальній роботі її формування виражається у взаємодії індивіда з іншими, не схожими в етнокультурному плані особистостями, забезпечуючи її становлення. Усе різноманіття етноорієнтованих форм позаурочної роботи з учнями Т. Поштарьова умовно розподіляє на чотири групи залежно від основного завдання:

1) *соціально орієнтовані форми* (круглі столи, конференції, класні години, зустрічі з представниками різних етнічних діаспор, істориками, етнографами, діячами культури, стінна газета тощо);

2) *пізнавальні форми* (краєзнавчі й етнографічні екскурсії, походи, дні культури і фестивалі, усні журнали, вікторини, тематичні вечори, музейна діяльність, студії, секції, гуртки, виставки тощо);

3) *практикоорієнтовані форми* (тренінги, рольові ігри, шефська й благодійна діяльність тощо);

4) *розважальні форми* (вечори, народні свята, ярмарки, фольклорні концерти та театральні вистави, змагання з національних видів спорту і народних ігор тощо) [5].

Значення позанавчальної діяльності для формування полікультурної компетентності важко переоцінити, оскільки саме в ній учні не просто відтворюють усе те, що засвоїли в ході навчального процесу, а й завдяки унікальності та неповторності позанавчальної діяльності, а саме: невимушеному й неформальному спілкуванню, вільному вибору форм і засобів діяльності, використанню їх на свій розсуд. Керуючись внутрішніми мотивами, діти розвивають і доповнюють свої полікультурні знання й навички, вдосконалюючи полікультурну компетентність. У позанавчальний час можна організувати та проводити:

– *літературні вітальні*, де діти знайомляться з літературними творами письменників різних національностей;

– *національні гуртки*, де діти знайомляться з материнською піснею, танцями рідного народу, національним одягом і кухнею;

– *екскурсії до етномузеїв*, які є базою для ознайомлення дітей з історичним минулим, культурою та побутом представників різних національностей;

– *щомісячні свята різних національностей*, що передбачають ознайомлення з традиціями та культурою різних народів, їхньою самобутністю, усною народною творчістю, при цьому активно використовуються загадки,

казки, легенди, приказки, національні музичні інструменти, національний одяг, предмети побуту та національні страви [5].

Взаємозв'язок навчальної та позанавчальної діяльності виявляється в тому, що практична діяльність, яку дитина здійснює в позанавчальний час, стимулює її пізнавальну активність і вимагає наявності певних теоретичних полікультурних знань, стимулюючи тим самим навчання в школі.

Отже, якщо навчальна діяльність учнів закладає основи для всебічного розвитку особистості, то позанавчальна діяльність сприяє і створює умови для підвищення ефективності урочної діяльності. Тому позанавчальна діяльність є органічним продовженням навчальної діяльності й передбачає використання різноманітних форм і методів, спрямованих на формування етнокультурної компетентності учнів. Крім цього, позанавчальна діяльність, що має полікультурну спрямованість, має яскраво виражену специфіку впливу на особистість, а саме: добровільність і право вибору занять, різноманітність і альтернативність спілкування як з однолітками, так і з педагогами – керівниками гуртків та секцій, диференційованість за інтересами й захопленнями, що дає змогу підтримувати наявність стійкого інтересу до етнокультури різних народів, який виступає необхідною умовою формування полікультурної компетентності.

Висновки. Вважаємо, що процес формування полікультурної компетентності молодших школярів може бути успішним за таких дидактичних умов: забезпечення інтеграції полікультурної інформації з основним програмним матеріалом навчальних предметів; забезпечення взаємозв'язку навчальної та позанавчальної діяльності у процесі формування полікультурної компетентності.

Перспективним напрямом подальшої роботи, на нашу думку, є ґрунтовне вивчення потенціалу всіх існуючих предметів (оскільки всі вони без винятку його мають), але він різний для інтегрування матеріалу полікультурної спрямованості.

Література

1. Ефремова Т. Новый словарь русского языка толково-образовательный / Т. Ефремова. – М. : Русский язык, 2000. – Т. 2. – 1088 с.
2. Ковальчук О. Теорія і практика полікультурної освіти в сучасній школі Росії : наукове дослідження / О. Ковальчук, Л. Голік. – Луцьк : Надстир'я, 2003. – 176 с.
3. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов. – М. : Русский язык, 1984. – 816 с.
4. Полонский В. Словарь по образованию и педагогике / В. Полонский. – М. : Высшая школа, 2004. – 512 с.
5. Поштарёва Т. Теория и практика формирования этнокультурной компетентности учащихся в полиэтнической образовательной среде : монография / Т. Поштарёва. – Ставрополь : Литера, 2006. – 300 с.
6. Психологічна енциклопедія. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
7. Словник української мови. – К. : Наукова думка, 1979. – 442 с.
8. Советский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – 1600 с.
9. Философская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия, 1970. – 740 с.
10. Філософський енциклопедичний словник. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.